

12. TÖRTÉNETTUDOMÁNY

Lényegesen csökkenti az előzetes segélyezés rendszerében rejlő kockázatot, ha nemcsak szétszóró ösztöndíjakat, tanulmányúti segélyeket és megbízásokat osztunk, hanem az ifjakat bel- és külföldi történeti intézetekben egyesítjük, hol szakszerű irányítás és méltó felügyelet alatt, házikönyvtárral és más segédeszközökkel ellátva, a napi élet száz aprólékos bajaitól menten élhetnek tanulmányaiknak. [...] A belföldi történeti intézet célja inkább a történelem segédtudományainak és a történeti kutatás módszerének teljes és gyakorlati elsajátíttatása. A külföldi intézeteké pedig, hogy tagjaik a legfontosabb levéltárak, gyűjtemények és emlékek felhasználásával már önálló tudományos munkásságot fejtsenek ki. Rómában Fraknói Vilmos kezdése alapján a Magyar Tudományos Akadémia szervezett ilyen külföldi intézetet, Konstantinápolyban pedig Karácson Imre nyomán a magyar állam. [...] (9.) Róma és Konstantinápoly mellett intézetet kell majd szerveznünk Bécsben, melynek levéltárai nagy részét őrzik nemzeti történetünk emlékeinek. [...]

Az anyagi és a szervezeti kérdések mellett döntő fontossággal bír az a szellem, melyben a tudományos és főiskolai ügyek adminisztrációja az ügyeket intézi. Fődolog itt a fiatal tehetségeknek egyénenként való ismerése. Aki népoktatást szervez, az szórja bőven a művelődés magvát a nép széles rétegeinek televény földjébe, mint a magyar magvető. Aki tudósnevelés körül törődik, az legyen orchideakertész, foglalkozzék minden cseréppel külön-külön. [...] (10.)

De van a magyar tudományosság és így a magyar történetírás fellendülésének egy nagy akadály, amelyet nehéz lesz leküzdeni, mert a magyar közszellem mélyén rejlik. Minden más tevékenységgel szemben túlságos jelentőséget tulajdonítunk a politikának. A napi politika izgalmainak nagyítóüvegén át semmiségek nagy események csalóka látszatát keltik, melyek a történeti távlatban szappanbuborékként oszlanak el. [...] Ne a politizálás, hanem a közegészségügyi, kulturális, tudományos és irodalmi, közgazdasági és szociálpolitikai alkotás legyen ez új nemzedék eszménye. (15.)

(BCT, 7–10., 15., 1917. április 26.)

A történelem mezején is elmúlt a kaliforniai aranykeresés kora s bár az egyesek levéltári kutatása még vezethet időnként váratlan és tüneményes eredményekre, de általában ma már többeknek tervszerűen összefogott munkája szükséges annak az óriási adathalmaznak a kibányászásához, mely különösen az annyira szétágazó újkori történelem fölépítéséhez szükséges. A modern kor igényeinek és követeléseinek a forráskutatás terén az ilyen nagy tudományos kollektív vállalkozások felelnek meg, melyeknek eredménye hatalmas sorozatos kiadványokban ölt testet. [...] eddig 116.713 K tőke gyűlt össze és évi 7500 K állami szubvenció iránt nyertünk ígéretet. Ezek az anyagi eszközök lehetővé teszik, hogy a (16.) béke helyreálltával »Magyarország újkori történetének forrásai« gyűjtőcím alatt összefoglalt sorozatos kiadványunkból évenként több kötetet bocsássunk közre. [...] A kiadvány négy és pedig 1. általános történeti, 2. közigazgatási, 3. vallási, művelődési és művészeti, 4. gazdasági és társadalmi osztályra oszlik. Az újkori történelem természetének megfelelően különös figyelemmel leszünk azoknak az adatoknak közrebocsátására, melyek alapján részletesen meglesz rajzolható a nemzet társadalmi és gazdasági kialakulása a XVIII. században és a XIX. század első felében. (17.)

(BCT, 16–17., 1928. április 25.)

A történelmi tudományos munka megszervezése az a nemzeti kötelesség, mely részben a mi Társulatunkra vár.

Ezen a téren éppen most széleskörű és mélyreható tevékenység lehetősége kínálkozik. Az új Ausztria megnyitotta a cs. és kir. házi, udvari és állami levéltárnak azokat a magyar vonatkozású részeit, melyek eddig zár alatt voltak. Felszabadult tehát az a leglényegesebb, legérdelemlesebb forrásanyag, mely lehetővé teszi a magyar nemzet XIX. századbeli történelmének megírását. [...] (28.)

Ennek a levéltárnak magyar szempontból leendő rendszeres átkutatására Társulatunk expedíciót küld Bécsbe s reméljük, hogy ezt az expedíciót állandó intézménnyé: *Bécsi magyar történeti intézet*té fejleszthetjük ki. [...]

A magyar nemzet történelmének teljes és egyenletes kimunkálása céljából hatalmas erőfeszítésre lenne szükség, hogy a rekonstrukciónak 1686-tól 1918-ig eltelt korszakát közvetlenül megelőzőt török idők részletes, hű képét is megrajzolhassuk. [...] (30.)

Hogy Károlyi Mihály mozgalma nemzettagadó lázadássá fajult, annak a vezetők gyarlóságán kívül oka volt kétségtelenül az is, hogy széles néprétegek, hogy a középosztály, az értelmiség egy részének lelkéből kiveszett minden nemzeti, kiveszett az a tudat, hogy a múlt milyen erkölcsi és jogi kincsesház a népek életében. Jászi Oszkár és radikális köre a maga szempontjából egész öntudatosan cselekedett, midőn támadta a történelem tanítását, a magyar történetírás hagyományos nemes szellemét, midőn gyengíteni igyekezett a történelmi érzéket, mert tudta, hogy légben lógó elméletei a történelem, a múltak reális tapasztalatai segítségével könnyen megdönthetők, mert sejtette, hogy csak dicső múltjáról megfélemezett nemzedék fordulhat felületes tanításai felé. [...] Valójában a történelem nem retrospektív, a múltakba visszatekintő kíváncsiság csupán, hanem hatalmas erkölcsi erő, melynek ha ismerete és szeretete a lelkekből kivész, akkor a nemzet olyan, mint az emlékezőtehetségét veszített ember, aki nem okul, hanem oktalanul rohan a veszedelembé, a veszébe. A társadalom tehát önmagát, saját rendjét védi, ha a történetírást pártolja. (37.) (BCT, 28–30., 37., 1920. május 14.)

Tervszerűsége nemcsak azért van szükség a tudományos munka terén, hogy az egyes ember erőit meghaladó feladatokra a munkatársakat összhangzatos tevékenységre egyesítsük, hanem azért is, hogy a történelmünk terén mutatkozó hézagokat fokozatosan kitölthessük. Nemzeti múltunk több korszaka, így. különösen a XV. század első fele, a XVIII. és XIX. század pedig úgyszólván a maga egészében kevéssé van felderítve. De fejletlenek történelmünknek egyes speciális ágai is, mint a társadalom- és párttörténet, a gazdaságtörténet, a közigazgatás története és művészettörténetünk. Az igaz, hogy az individualitás fájdalmas megszorítása lenne, ha kész tudósokat akarnánk hajlamaik, előtanulmányaik és terveik ellenére valamely korszakkal vagy tudományággal való foglalkozásra unszolni. De az egyes egyetemi intézeteket vezető tanároknak a szemináriumi témák és disszertációs tézisek kitűzésénél bőséges alkalmuk nyílik az új nemzedék tanulmányainak irányítására. (BCT, 46., 1921. december 30.)

Petőfi történeti érzéke és hazafisága 1848–49-iki forradalmunkat, mely nemcsak szabadságharc volt, hanem a társadalmi forradalom számos ismervét is magán viseli, belekötötte a nemzeti élet nagy folytonosságába.

Ezzel homlokegyenest ellentétben az a forradalmi szellem, mely az 1918–19-iki összeomlásunkkor tombolta ki magát, ahistorikus és anacionális radikalizmus volt. [...] (52.)

Ez ellen az ahistorikus radikalizmus ellen, mely a nemzetek egészségének egyik legveszedelmesebb ellensége, egyik leghathatósabb gyógyszer a történeti érzék ápolása. Ez a meggyőződés vezetett akkor, midőn a bolsevizmus összeomlása után nyomban hozzáálltam a Magyar Történelmi Társulat rekonstruálásához, melynek egyik főhivatása éppen a történeti érzéknek ápolása a magyar nemzetben. És itt én nem propagandairatokra gondolok, hanem komoly, jól megírt történelmi munkákra. Mert, igen tisztelt Közgyűlés, a becsületes, jó munka a legjobb propaganda. [...] (53.)

Legújabbkori történetírásunk egyik főfogatókossága, hogy túlnyomólag az országgyűlések és a politikai irodalom történetével foglalkozik és elhanyagolja a kormányzás és a közigazgatás történetét. Pedig a magyar állam reális élete nem a politikai beszédekből és feliratokból, nem hírlapi cikkekből és röpiratokból áll, hanem abból a pozitív adminisztratív munkából, melyet a magyar ancien rezsimben a nádorok és kancellárok, a kormányzások és törvényhatóságok, a vármegyék és városok végeztek, modern alkotmányosságunk idejében pedig a miniszterelnökök és szakminiszterek, a központi és helyi hatóságok kifejtettek. [...] (54.)

Alighogy a bolsevizmus posványából kivergődtünk, a Magyar Történelmi Társulat nyomban felvette a tudományos munka folytonosságának fonalát és ma már büszkén állapíthatjuk meg, hogy ezen a téren a magyar tudományos szervezetek között mi voltunk az elsők. Innen van az, hogy minden számottevő magyar historikus keze tele van dologgal. A vetés erőben van, a könyvek készülőkben, az altruista nyomda üzemben, a kiadáshoz szükséges papír birtokunkban. A Történelmi Társulat erejének tudatában nyugodtan néz a jövőbe. A trianoni béke minden poklán át sem tudják ellenfeleink meggátolni, hogy a magyar művelődést megmentsük. (65.)
(BCT. 53–54., 65., 1922. november 30.)

A *politika* veszedelmet jelent az összes tudományszakokra nézve, de a fertőzés veszélye egyik diszciplinánál sem olyan nagy, mint éppen a *történelemnél*. Mert nagyon könnyű összetéveszteni a történelmet a história mezében való politizálással és azért nagyon hasznos, ha a történelem művelői élesen megvonják azt a határvonalat, amelyen innét minden politikai melléktekintet nélkül tisztán tudományosan foglalkoznak vele, és amelyen túl következik a históriának politikai azonosítása. A *történelemnek mint tudománynak* arra kell szorítkoznia, hogy a minden események lényegét és nagy összefüggéseit felkutassa és tárgyilagosan előadja. [...] (301.)

A történelem szavahihetőségének érdekében még élesebben kell megvonni a határvonalat a história és a publicisztika között, mert a publicisztika már tollai űzött gyakorlati politika. Az elméleti államtudós, legalább elvileg, a tudományt önmagáért műveli és nincsenek vagy legalább nem lenne szabad, hogy legyenek vele közvetlen gyakorlati politikai céljai. A publicista ezzel szemben azért nyúl a tollhoz, hogy valami konkrét politikai célt érjen el és így nagyon közel fekszik a veszedelem ahhoz, hogy a történeti eseményeket is tendenciózusan úgy állítja be, hogy azok bizonyítékul szolgáljanak az általa igazolni kívánt tétel helyessége mellett. Ezt a disztinkciót gyakran nem teszik meg és merőben publicisztikus művek igen sokszor történeti munkák igényével lépnek fel és annak alakjába burkolóznak. [...] (305.)
(NN, 301., 305., 1928. május 10.)